

В. Є. Виноградовакандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та педагогіки
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського**ФОРМУВАННЯ ТАЛАНТУ К. Д. УШИНСЬКОГО**

У статті розкривається важливість розвитку творчих здібностей особистості. Підкреслюється важливість впливу середовища на розвиток особистості. Розглядаються питання формування творчих здібностей особистості залежно від освітнього середовища. Привертається увага до факторів, які впливають на розвиток творчих здібностей у сімейному середовищі. Проаналізовані найбільш значущі фактори, які впливають на розвиток творчих здібностей, а також які можуть створювати бар'єри розвитку творчості. Автором співвіднесені внесок К.Д. Ушинського у світову науку та класифікація американського психолога М. Боден. Відповідно, творчість Костянтина Дмитровича є І-творчістю – історичною та унікальною. Теоретично проаналізовано, що творчість можлива в будь-якій сфері, особливо в освітній. А також творчий процес стимулюється в умовах, які його заохочують.

У статті проаналізовані основні фактори, що вплинули на розвиток здібностей К.Д. Ушинського, шляхом біографічного методу. Досліджуються фактори, що впливають на формування творчого підходу в умовах життєдіяльності К.Д. Ушинського.

У статті розглянуто вплив сім'ї його батьків на формування його особистості. Також висвітлено його стосунки з батьком та матір'ю. Вплив смерті матері на одинадцятилітнього Костянтина, а також на подальше його життя. Аналізуються його здібності до навчання, ранні прояви писемного таланту, а також стосунки з однолітками та викладачами у гімназії. Особливе значення має вплив директора гімназії І.Ф. Тимковського, вчителя історії М.Г. Єрофєєва та інших вчителів гімназії, які розвинули здібності юного Ушинського до гуманітарних наук, скерувавши його життєвий шлях у професійному напрямку до педагогічної та літературної діяльності.

У підсумку зазначено, що мікросередовище є важливим аспектом, в умовах якого відбувається розвиток творчих здібностей людини. Розвиток творчого підходу в особистості включає вільне виховання сім'ї, індивідуальний підхід до формування особистості та інші системи, які безпосередньо впливають на людину.

Ключові слова: особистість, творчість, талант, розвиток, творчі здібності, креативність, формування особистості, К.Д. Ушинський.

Постановка проблеми. Сучасна наука досить швидко розвивається. Однак є велика імовірність того, що частина дітей потопає в інформаційному потоці, який, на думку науковців, заважає прояву таланту та розвитку творчих здібностей. На цей час у психологічній науці визначають зовнішні та внутрішні бар'єри розвитку творчості. В.О. Моляко відносить до внутрішніх бар'єрів розвитку творчості такі: незібраність, лінощі; незацікавленість у роботі; хвороби; незадовільний психічний стан; негативні звички; робота без режиму; невміння організувати свій час; негативні якості характеру та мислення. На нашу думку, можна ще додати прокрастинацію, недостатність вмотивованості та сил на виконання творчої роботи. Дуже важливим фактором є вплив стресу та перевантаженість роботою, внаслідок якого відбувається професійне вигорання й про творчість в такому стані вже не йдеться.

Повертаючись до творчості, необхідно зауважити про значущість творчого процесу як для самої особистості, так і для суспільства загалом. Психолог Маргарет Боден з Університету Суссексу розрізняє ідеї, які є новими «лише для свідомості конкретного індивіда» (вона називає

це П-творчістю тобто психологічною творчістю), та ідеї, які «наскільки відомо, нові для всієї історії людства» (вона називає це І-творчістю, історичною творчістю). Коли у когось виникає ідея нова для нього самого, це П-творчість. Дитина знаходиться у процесі нескінченної творчості, роблячи і придумуючи те, що для дорослих є звичним і очевидним. У цих своїх вчинках діти відкривають і стверджують власну особистість. М. Боден підкреслює, що літера «І» означає «історичний», але не «історично значимий». Важливо не історичне значення ідеї, а її новизна в часі і просторі. Тобто можна розглядати це як різницю між «новизною» і «унікальністю». Новизна – це нововведення, тобто щось, що трапляється вперше. Це не абсолютна якість. «Вперше» може означати перший раз в свідомості творця, в групі, або в певний період. Унікальність – це характеристика абсолютна. Це означає, що щось створене не схоже ні на що інше з існуючого раніше [1].

Звернемося до біографії видатного педагога К.Д. Ушинського. Проаналізувавши основні етапи формування видатного педагога, можемо прослідкувати розвиток його таланту. Загалом К.Д. Ушинський визнаний у всьому світі педагог-

теоретик, педагог-філософ, він вперше об'єднав у педагогіці досягнення антропологічних наук, зробив синтез наукових знань про людину. Його праця «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» розкрила нові шляхи розвитку педагогіки, підніс її на новий щабель. Тобто його внесок можна віднести до так званої І-творчості. Отже, проаналізувавши його основні віхи життя, можемо дослідити фактори, які вплинули на розвиток його таланту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку творчих здібностей займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, такі як: Б.М. Теплов, Н.С.Лейтес, В.М. Дружинін, О.М. Леонтьєв, В.Д. Шадриков, Н.І. Чуприкова, Є.П. Ільїн, Д. Векслер, Р. Уайсберг, Д.Б. Богоявленська, М.Є. Богоявленська. У сучасній Україні це питання вивчають такі науковці, як Г.О. Балл, І.М. Біла, П.П. Горностай, В.В. Клименко, В.О. Моляко, О.Л. Музика, Л. П. Міщиха, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, С.О. Сисоєва та інші. Кожен з науковців, хто займався дослідженням творчих здібностей, зробив певний внесок у розвиток теорії творчості. Однак не існує єдиного підходу до вивчення розвитку творчих здібностей особистості. Постає потреба в застосуванні біографічного методу, в аналізі життя видатних науковців. На нашу думку, аналіз процесу формування особистості видатного педагога-філософа К.Д. Ушинського виявив ще один з підходів у розвитку таланту індивіда. Життєдіяльність відомого педагога досліджували науковці в розрізі історичних подій, а також вивчення педагогічної, філософської та лінгводидактичної спадщини. Однак дослідження присвячені здебільшого ідеям народності виховання, розробці антропологічного підходу, формуванню категоріального апарату педагогіки як науки, розвитку проблем дидактики, теорії виховання, організації шкільної освіти, професійній підготовці вчителів тощо. Ці питання вивчали такі вітчизняні науковці, як Н. Антонєць, М. Грищенко, Н. Дічек, С. Єгоров, Є. Мединський, В. Струмінський, О. Сухомлинська та інші.

Отже, не дивлячись на певну кількість праць, присвячених висвітленню життєпису та науковим доробкам К.Д. Ушинського, роботи, присвячені дослідженню особливостей його зростання та формування творчих здібностей, мають поодинокий характер. Таким чином, постає об'єктивна потреба у вивченні факторів, що вплинули на розвиток таланту К.Д. Ушинського.

Мета статті – дослідити умови, в яких розвивались творчі здібності та формувався талант К.Д. Ушинського.

Виклад основного матеріалу. К.Д. Ушинський народився в небагатій дворянській сім'ї в 1823 році. Він був третім сином у родині Ушинських. Всі дитячі роки пройшли в невеликому

маєтку, розташованому в чотирьох верстах від міста Новгород-Сіверського на березі річки Десни. Батьки К.Д. Ушинського були освіченими людьми. Його батько – Дмитро Ушинський, був учасником Вітчизняної війни 1812 року, після відставки з військової служби у 1824 р. був переведений у Полтавську казенну палату. Згодом працював викладачем кадетського корпусу. Після звільнення з військової служби через хворобу у званні підполковника працював службовцем у різних установах Тули, Вологди, Полтави, Петербурга, Новгорода-Сіверського. Такі переїзди здебільшого були пов'язані з тим, що сім'я не мала великих матеріальних статків, оскільки Дмитро Григорович відпустив селян на волю ще перед введенням селянської реформи 1861 року [6].

Саме в ті кілька місяців перебування сім'ї Ушинських у Тулі і народився Костянтин. Після його народження сім'я переїхала до Полтави, а згодом до Новгорода-Сіверського на Сіверщині, де народилися ще два сини. Там сім'я відставного підполковника жила у приватній садибі за містом на високому березі річки Десни. Мати – Любов Степанівна Гусак-Капніст, походила з родини українського шляхетського роду грецького походження Капністів, відомого українського письменника В.В. Капніста. Любов Степанівна багато уваги приділяла вихованню та навчанню сина протягом одинадцяти років. Вона дуже підтримувала сина Костянтина і розвивала здібності майбутнього педагога. Любов Степанівна сама керувала початковим навчанням сина, дала змістовну домашню освіту, що дозволило хлопчикові вступити одразу до 3 класу гімназії. Мати прагнула пробудити у сина допитливість, інтерес до читання, любов до України та української мови, мала беззаперечний вплив на становлення його особистості. У родині була хороша бібліотека, і К.Д. Ушинський вже в дитинстві багато читав. Отже, безсумнівно, що в «материнській школі» він не тільки отримав початкові знання, а й розвинув базові здатності до подальшого навчання.

Напевно тому К.Д. Ушинський відводив у своїх працях значну роль у формуванні особистості дитини, розвитку її творчих здібностей сім'ї, батькам, насамперед матері. Він вважав, що початкову освіту, основи грамотності взагалі найкраще здобувати в сім'ї, під керівництвом рідної матері. Він критикував тогочасну французьку і німецьку систему навчання і виховання дітей, за якою батьки віддавали своїх дітей з 3–5 річного віку на навчання і виховання в дитячі притулки та школи. К. Ушинський вважав одним із важливих принципів виховання, який сприяє формуванню творчої особистості дитини, принцип демократизації. Його головною засадою є свобода та самостійність, надана дитині [2].

Звичайна духовно-моральна сім'я посягла в душі Костянтина глибоко релігійне почуття, яке в подальшому позначилося на його

педагогічних поглядах. У дитячих враженнях також можна віднайти основу тієї віри в жінку, яку послідовно висловлював у роки педагогічної діяльності Ушинський. Він надавав жінці почесну роль і в суспільстві як необхідному діячеві, і в сім'ї як виховательці дітей. Саме мати прищепила синові любов до української мови і культури, яку педагог проніс через усе своє життя.

Померла мама Костянтина Дмитровича дуже рано, коли йому було одинадцять років. «Мати моя померла, коли мені не було ще дванадцяти років, а батько після смерті матері майже не жив вдома, отже, жив я один з найменшим братом моїм у тому хутірці, куди ніхто не наглядав» [7].

Згодом юнак пішов навчатися у місцеву повітову гімназію. Він був прийнятий одразу до третього класу, який в сучасній школі прирівнюється до шостого. На відміну від інших учнів гімназії, Костянтин Ушинський не жив у пансіонаті, а кожного дня ходив на навчання пішки за чотири версти в одну й іншу сторону. Там же він товаришував з іншими учнями з незаможних сімей [7].

Гімназія мала великий вплив на формування його як особистості. Як згадував сам Костянтин Дмитрович, у 1830-ті роки у тій гімназії освіта надавалася не гірша, а може й краща, ніж у деяких інших подібних закладах. У гімназії Костянтин Ушинський був зразковим учнем. Він багато читав, часто був ініціатором диспутів на різні теми. Як відзначали пізніше його біографи, він терпіти не міг несправедливості деяких вчителів.

Вагомий вплив на освітньо-виховний процес мав директор новгород-сіверської гімназії професор Ілля Тимківський – професор-класик, який любив словесність і прищеплював цю любов своїм вихованцям. Сам К.Д. Ушинський у спогадах про навчання в новгород-Сіверській гімназії писав: «виховання, яке ми отримали в бідній повітовій гімназії маленького містечка Новгорода-Сіверського, було в навчальному відношенні не тільки не нижче, але навіть вище того, яке в той час виходило в багатьох інших гімназіях. Цьому багато сприяла пристрасна любов до науки і дещо навіть педантична повага до неї покійного директора н-ської гімназії, старого професора Іллі Федоровича Тимківського» [6].

Під впливом захоплення І.Ф. Тимківським Костянтин Ушинський пізніше напише: «Немає сумніву, що багато що залежить від загального розпорядку в закладі, але головне завжди буде залежати від особистості безпосереднього вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем. Вплив особистості вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручником, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень» [6].

З дитинства у нього відмічалися гарні здібності до навчання, завдяки чому К. Ушинський дуже

швидко засвоював учбову програму та докладав мінімум зусиль на підготовку до занять. Маючи розвинені загальні здібності, він небагато часу витрачав на приготування завдань, нерідко просто задовольнявся прочитанням заданого в класі вже перед уроком. Увесь вільний час присвячував читанню і прогулянкам. Безперервне читання викликало у нього посилену душевну роботу, так що з роками він почав помітно усамітнюватися, здійснюючи віддалені прогулянки.

Читаючи без розбору все, що попадало під руку у батьківській і гімназичній бібліотеці, юний Ушинський непомітно навіть для самого себе приділяв більше уваги творам історичного характеру і подорожам. Напевно, це пов'язано з тим, що учитель історії Г. Єрофеев також мав вагомий вплив на становлення інтересів та формування особистості Костянтина. Сам вчитель користувався великою повагою учнів. Ймовірно, саме його вплив, вплив директора гімназії І.Ф. Тимковського та інших вчителів гімназії розвинули здібності юного К. Ушинського до гуманітарних наук, скерувавши його життєвий шлях у професійному напрямку до педагогічної та літературної діяльності. Отже, можна відмітити швидкий розвиток вроджених здібностей, які поєдналися у Костянтина Дмитровича з жагою до знань, які нерозривно пов'язані з творчим мисленням. К.Д. Ушинський вважав, що не слід протиставляти навчання і розвиток здібностей дитини. Знання, які отримує дитина, її досвід та спостереження під керівництвом педагога поступово і систематично залучають учня до науки, розвивають його здібності мислити, узагальнювати, розвивають його уяву і пам'ять.

Після закінчення гімназії у 1840 році Костянтин Дмитрович вступив на юридичний факультет Московського університету. Важливим чинником розвитку особистості Костянтина можна зазначити «соціальний» фактор, завдяки якому він отримував важливий досвід у його студентському житті. Можна згадати про його відносини з однокласниками, які були старші за нього, але сприймали його як рівного, та те, що вони були з менш забезпечених сімей, ніж він, але це ніяк не впливало на їх відносини. Новий досвід та широке коло спілкування, «гімназійне життя» та рання самостійність значно вплинули на розвиток творчих здібностей, коли Ушинський розширював свій світогляд та формував власну думку.

У 1844 році К.Д. Ушинський закінчив університет з відзнакою. Йому було присвоєно звання другого кандидата прав. Згодом К.Д. Ушинський отримав запрошення працювати професором на кафедрі у Ярославський юридичний ліцей.

Висновки і пропозиції. Отже, дитинство і юність Ушинського пройшли в умовах, які сприяли вільному, різнобічному розвитку його особистості. Сім'я батьків Костянтина Дмитровича

стала важливим фактором, в умовах якого відбувався розвиток його творчих здібностей. Гімназія, в якій він навчався, сприяла зміцненню і розвитку здібностей його початкового домашнього виховання.

Отже, розвиток творчого підходу у особистості включає вільне виховання сім'ї, індивідуальний підхід до формування особистості та інші системи, які безпосередньо впливають на людину.

Література:

1. Boden M.A. The creative mind: myths and mechanisms / Margaret A. Boden. 2nd ed., Routledge New Fetter Lane, London, 2004. 344 с.
2. Васянович Г. Костянтин Ушинський – класик світової педагогіки. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7560/1/Костянтин%20Ушинський.pdf>.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення : збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О.С. Антонової, В.В. Павленко. Житомир ФО-П Левковець Н.М., 2015. 226 с.
5. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
6. Ушинський Костянтин Дмитрович. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ушинський_Костянтин_Дмитрович.
7. Шендеровський В. Костянтин Ушинський: «Ні, я українець!» Всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета «Кримська світлиця». 07.03.2003. №10. URL: <https://ridna.ua/2019/03/kostyantyn-ushynskiy-ni-ya-ukrajinet/>.

Vynohradova V. The formation of K. D. Ushynskiy's talent

The article reveals the importance of a personality's creative abilities development. The importance of the environment effect on a personality's development has been emphasized. The issues of a person's creative abilities formation depending on the educational environment have been considered. Attention is drawn to the factors that influence creative abilities development in a family environment. The most significant factors affecting creative abilities development, as well as possible barriers to creativity development, have been analysed. The author correlated K.D. Ushynskiy's contribution to the world science and to the classification of the American psychologist M. Boden. Accordingly, the creativity of Konstyantyn Dmytrovych is I-creativity, historical creativity and it is unique. It has been theoretically analysed that creativity is possible in any field, especially in the educational one, as well as the fact that creative process is stimulated in the encouraging conditions.

The main factors that influenced K.D. Ushynskiy's abilities development through a biographical method have been analysed in the article. The factors influencing creative approach formation in the conditions of K.D. Ushynskiy's life are being investigated.

The article considers the influence of his parents' family on his personality's formation. His relationship with his father and mother have also been highlighted, in particular, the influence of his mother's death on the eleven-year-old Konstyantyn, as well as on his further life. His learning abilities, early manifestations of his written talent, as well as his relationships with peers and teachers in the gymnasium are being analysed too. Of particular importance was the influence of the director of the gymnasium, I.F. Tymkovskiy, history teacher G. Yerofeyev and other teachers of the gymnasium, who developed the abilities of young Ushynskiy to the humanities, guiding his life path in the professional direction to pedagogical and literary activities.

As a conclusion, it has been noted that the microenvironment is an important aspect in the conditions of which the development of a person's creative abilities takes place. The development of a person's creative approach includes the free family upbringing, an individual approach to a personality's formation, and other systems that directly affect a person.

Key words: *personality, creativity, talent, development, creative abilities, creativity, personality's formation, K.D. Ushynskiy.*